

Forskningsfinansiärer och Open Access mandat

En rapport från projektet ”Upphovsrätt i en ny publiceringsmiljö”
Biblioteksdirektionen vid Lunds universitet

Detta dokument syftar till att klargöra juridiska/avtalsrättsliga aspekter i relation till att ledande svenska forskningsfinansiärer undersöker möjligheten att inkludera ett s k Open Access mandat i sina bidragsvillkor.

Open Access

Termen Open Access har kommit att beteckna olika former och metoder för tillgänglighet och därför är det viktigt att inledningsvis klart definiera vilken typ av Open Access denna rapport utgår ifrån. Målet för Open Access, enligt föreliggande rapport, är att säkerställa en vidare spridning av forskningsresultat genom att se till att vetenskapliga artiklar som publicerar resultat av forskningsprojekt finansierade av offentliga medel, t ex via Vetenskapsrådet, skall göras fritt tillgängliga – s k Open Access.

I princip finns det i dagsläget tre olika publiceringskanaler för Open Access publicering:

1. Open Access tidskrifter. I detta sammanhang innebär det kvalitetsgranskade vetenskapliga tidskrifter som inte använder sig av en affärsmodell baserad på prenumerationsavgifter¹ och där följaktligen alla artiklar är fritt tillgängliga utan kostnad för läsarna.
2. Traditionella prenumerationsbaserade tidskrifter med en s.k. Open Access option, där forskaren/vårdhögskolan (via anslag eller på annat sätt) betalar en särskilt avgift för att forskarens artikel skall bli fritt tillgänglig. Ledande internationella förlag har alla en Open Access Option.
3. S k parallellpublicering, där forskaren deponerar sin artikel i ett arkiv som är fritt tillgängligt för läsarna utan kostnad. Det finns två huvudtyper av öppna arkiv, institutionella arkiv hos forskarens värdinstitution samt centrala ämnesbaserade.² Denna publiceringsform förutsätter att vårdhögskolan har ett fungerande institutionellt arkiv som vid publiceringstidpunkten kan ta emot artiklerna³

De publikationstyper som åsyftas i denna rapport är enbart sakkunnigbedömda vetenskapliga artiklar publicerade i vetenskapliga tidskrifter, samt sakkunnigbedömda konferensrapporter.

¹ En auktoritativ förteckning över kvalitetsgranskade Open Access tidskrifter: Directory of Open Access Journals (DOAJ - www.doaj.org) som underhålls av Biblioteksdirektionen, Lunds Universitet och innehåller per september 2008 3650 tidskrifter inom alla ämneskategorier.

² Exempel på centrala öppna ämnesarkiv är PubMed Central <http://www.pubmedcentral.nih.gov/> samt arXiv.org <http://arxiv.org/>

³ Frågan om huruvida vårdhögskolorna har ett sådant fungerande institutionellt arkiv handteras i särskilt ordning via Sveriges Universitets- och Högskoleförbund (SUHF).

Relation mellan forskningsfinansiär, universitet och forskare

Avtalsrättsliga modeller styr relationerna mellan universitet, forskare och finansiär. Forskaren initierar ansökningsförfarandet och utformar sin ansökan enligt bidragsgivarens regler och krav. När en forskares ansökan blir beviljad upprättas ett avtal mellan forskarens värdhögskola och forskningsfinansiären. Detta avtal reglerar relationerna mellan parterna samt definierar forskarens/projektledarens roll och förpliktelser .

Visserligen saknas ett skriftligt avtal direkt mellan forskaren och forskningsfinansiären, men det skulle ändå vara felaktigt att hävda att forskaren inte är implicerad i ovannämnda avtalet och därför inte skulle vara skyldig att uppfylla de villkor som forskningsfinansiären ställde vid ansökningstillfället. . Genom att ansöka om forskningsmedel godtar forskaren gällande villkor även i relation till de upphovsrätter som uppstår under forskningsfinansiärens finansierade projekt.

I ”Generella villkor för bidrag till forskning vid universitet/högskola från vetenskapsrådet, Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap (FAS) och Forskningsrådet för miljö, areella näringar och samhällsbyggande (Formas)/i det följande Rådet/”⁴ anges på sidan 2:

”I det vetenskapliga ansvaret ingår också att se till att resultaten av forskningsarbetet publiceras i vetenskaplig tidskrift med internationell räckvidd och göras tillgängliga på annat motsvarande sätt. Projektledaren är skyldig att se till att han/hon inte träffar avtal med kommersiell eller annan intressent som hindrar honom/henne att publicera resultatet av den forskning som bedrivs med stöd av bidraget från rådet, eller som fördröjer publiceringen mer än två månader, dock att fördröjningen får uppgå till högst fyra månader om syftet härmed är att möjliggöra en ansökan om patent, grundat helt eller delvis på ovan avsedda forskningsresultat”

och vidare på samma sida:

”Projektledaren skall också, i förekommande fall i anslutning vad som redovisats i ansökan, se till att resultat av mer allmänt intresse sprids också till mottagare utanför vetenskapssamhället”.

En direkt tolkning av detta är att när värdhögskolan undertecknar bidragsbeslutet etableras ett kontrakt mellan forskningsfinansiären och värdhögskola, samt, implicit, mellan värdhögskola och projektledaren/forskaren. Häri ingår 1) att forskningsresultat skall publiceras och 2) att forskningsresultat skall publiceras på ett sådant sätt att även läsare utanför vetenskapssamhället kan ta del av forskningsresultaten. I detta sammanhang låter sig ett OA mandat väl infogas.

⁴ https://www.vr.se/download/18.168d9c310b380c9d5b80003/Beslutsvillkor_2006.pdf

Att en forskare skulle kunna initiera och genomföra ansökningsprocessen för att sedan hävda att han/hon inte skulle vara part i det formella avtalsslutet mellan finansiär och lärosäte och därmed kunna undvika att efterleva de villkor som ställts för forskningsfinansiering torde vara en felaktig tolkning av forskarens avtalsrättsliga situation.

Forskarens upphovsrätt och frihet

Bestämmelser om akademisk frihet⁵ syftar till att bevara forskarnas integritet och oberoende och återfinns i 1 kap. 6 § högskolelagen. Den akademiska friheten innefattar rätten till yttrandefrihet i det allmännas intresse och bygger även indirekt på den grundlagsskyddade svenska upphovsrättslagstiftningen (2 kap. 19 § regeringsformen (RF))⁶. Det sistnämnda ger upphovsmannen den exklusiva rätten att exploatera sitt verk och innefattar rätten att bestämma om ett verk skall publiceras eller inte samt var och hur det skall publiceras .

Av regelverket följer att för forskningen skall gälla att forskningsproblem fritt får väljas, forskningsmetoder fritt får utvecklas och att forskningsresultat fritt får publiceras.

När det gäller den forskning (och därmed de forskningsresultat) som skall publiceras som resultat av forskning finansierad under ”Generella villkor...” har, som tidigare påpekats, forskaren genom ansökningsprocessen ingått ett avtal med forskningsfinansiären. Eftersom forskaren har en exklusiv rätt att exploatera sina upphovsrätter står det alltså honom/henne fritt att ingå ett avtal om Open Access publicering med bidragsgivaren.

Huvudregeln är alltså, att upphovsrätten till material som forskare skapar tillhör denne såsom upphovsman enligt upphovsrättslagstiftningen⁷. För upphovsrätt som uppkommer inom anställningsförhållanden finns dock situationer där den anställdas immaterialrätter övergår till arbetsgivare genom lag eller avtal.⁸

Inom akademien finns dock ett grundläggande undantag från en sådan överlåtelse av upphovsrätter till arbetsgivaren. Stöd för undantaget återfinns i praxis och doktrin samt i hanteringen av den s.k. lärarundantaget.⁹ Resultatet av detta innebär att lärare eller forskare vid universitet och högskolor

⁵ Akademisk frihet 1 kap. 6 § högskolelagen. För mer om akademisk frihet se SOU 2005:95 *Nyttiggörande av högstskoleuppfindingar*, Degerblad & Hägglund, *Akademisk frihet*, Högskoleverket (2001), Petrusson, *Universitetet i kunskapsekonomin*, Vinnova (2007).

⁶ SOU 2005:95 *Nyttiggörande av högstskoleuppfindingar*.

⁷ 1 kap 1 § lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk

⁸ Kocktvegaard & Levin, *Lärobok i immaterialrätt*, (2007).

själva innehar upphovsrätten till det som framställs för egen undervisning eller inom forskningsämnet. Lärare och forskare har rätt att själva exploatera vad de framställt inom sina anställningar, när annat inte är överenskommet såsom t. ex i ”Generella villkor...” enligt ovan.

Här kan tilläggas, att offentlighetsprincipen innebär att den intresserade allmänheten har rätt att få tillgång till handlingar som upprättats hos eller tillställts till en myndighet. Myndigheten är alltså skyldig att på begäran utlämna dessa.

Det är här viktigt att framhålla, att ett mandat om Open Access publicering inte behöver utgöra någon inskränkning i forskarens/författarens val av publiceringskanal. Utöver publicering i Open Access tidskrifter eller publicering via en s.k. Open Access Option i traditionella prenumerationsbaserade tidskrifter är det så att en övervägande majoritet av ledande vetenskapliga tidskriftsförlag tillåter i dag någon form av parallellpublicering¹⁰

Ett mandat om Open Access-publicering medför inte någon betydande inskränkning av forskarens exklusiva rätt att exploatera sina verk, då forskaren har ett fritt val i förhållande till ställda villkor samt, om en s.k. opt-out klausul (se nedan) inkluderas, en ytterligare valmöjlighet.

Det kan förekomma att en forskare av meriteringsskäl föredrar att publicera sig hos ett förlag som inte tillåter parallellpublicering. För att undvika eventuella inskränkningar i författarens val av publiceringskanal kan forskningsfinansiärer överväga infoga en opt-out klausul i sina kontraktsvillkor (se nedan). Det är dock värt att påpeka att inga av de ledande forskningsfinansiärer som infört Open Access mandat har valt att infoga en sådan klausul. (Se bilaga.)

Slutsatser

Ett Open Access mandat i ”Generella villkor...” är därför ingen ytterligare inskränkning i forskarens rätt att exploatera upphovsrätten till sina forskningsresultat utöver det som redan finns i ”Generella villkor...” och det finns därför inget hinder för forskningsfinansiärer att inkludera ett Open Access mandat i sina ”Generella villkor...” eller avtal.

Rekommendation

På basis av det ovannämnda rekommenderar vi att följande formulering antas i forskningsfinansiärens generella villkor. Formuleringen bygger på den formulering som antagits av European Research Council:

⁹ För mer om lärarundantaget se Karnell, *Lärares upphovsrätt i Skolvärlden* (1968), Karnell, *Läromedelsrätt* (1972), Sandgren, *Rätten till undervisning och forskningen?*, XXVI, SULFs skriftserie (2003), Sandgren, *Statens stöd till forskning och utveckling*, IFIM nr 9, (1981), Strömholm, *Vem äger forskningen?* (2002), SOU 2005:95 *Nyttiggörande av högskoleuppfinningar*.

¹⁰ En uppdaterad förteckning över vilka förlag som tillåter någon form av parallellpublicering finns här: <http://www.sherpa.ac.uk/romeo/>

Alla sakkunnigbedömda konferens- och tidskriftspublikationer som emanerar från av ”FINANSIERENS NAMN” finansierad forskning skall publiceras som Open Access. Om publiceringen sker som parallellpublicering skall deposition ske vid publiceringstillfället¹¹.

Mandatet omfattar enbart alla sakkunnigbedömda konferensrapporter och tidskriftsartiklar och omfattar t ex inte monografier och bokkapitel.

Tidsfristen för öppnandet av fri tillgång kan vara senast inom sex månader från publikationstillfället för att underlätta för alla parter. Naturligtvis finns inget hinder för ett tidigare öppnande för fri tillgång.

1 bilaga ”OA mandat hos internationella forskningsfinansiärer”

¹¹ Man kan tillåta en viss embargo-period t.ex. 6 månader, men det är viktigt att deponeringen sker vid publiceringstidpunkten, sen kan värdhögskolans öppna arkiv öppna för tillgång efter embargo-perioden.

Policy	CERN	EC FP7	ERC	MRC	NIH	WT
Öppna arkiv						
Kräver deposition	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja
Vad ska deponera	"any publications"	Peer-reviewade publikationer	Peer-reviewade publikationer	Peer-reviewade publikationer	Peer-reviewade publikationer	Peer-reviewade publikationer
Vilken version	Författarens slutversion	Förlagets version och/eller Förf. slutversion	Förlagets version och/eller Förf. slutversion	Förlagets version och/eller Förf. slutversion	Författarens slutversion	Förlagets version och/eller Förf. slutversion
När	Snarast	Vid accept. 6-12 mån.embargo ber. på forsk.område ⁴	Vid publicering. Max 6 mån embargo	Snarast. Max 6 mån embargo	Vid accept. Max 12 mån embargo	Vid accept. Max 6 mån embargo
Var	Nämnda arkiv ¹	Lämpligt institut. arkiv. Gärna även ämnesarkiv	Lämpligt arkiv, gärna institut- och ämnesarkiv	Nämnda arkiv ²	PubMed Central	Nämnda arkiv ³
Giltighet	Alla proj. helt el delv, finansierade	Forskning finansierad av 7:e ramprogrammet ⁴	ERC Scientific Council Guidelines 2007-12-17	Alla nya projekt fr 2006-10-01 helt el delv. finansierade	Alla nya projekt fr 2008-04-07 helt el delv. finansierade	Alla nya proj från 2005-10-01 helt el delv. finansierade
Övriga villkor	Senare revisioner måste arkiveras					Förf uppmuntras behålla copyright
OA publicering	Policy saknas	Policy saknas	Policy saknas	Uppmuntrar	Policy saknas	Uppmuntrar
Publ.kostnader				Inkl i ansökan		Kan ersättas
Deposition data	Policy saknas	Policy saknas	Kräver deposition	Kräver deposition	Kräver deposition	Kräver deposition
Vad			Opubl- data, forskningsdata	Forskningsdata, suppl.info, programkod mm	Forskningsdata, suppl.info,	Forskningsdata
När			Omed. efter publ resultat Max 6 mån efter projektslut	Rimlig tid efter projektslut	Rimlig tid efter projektslut	Omedelbart efter publicering av resultat

¹ CERN Scientific Information Service (Krav). CERN Document Server (Krav)

² PubMed Central (Krav) UK PubMed Central (Krav)

³ PubMed Central (Alternativ) UK PubMed Central (Krav)

⁴ Sju områden: Energy, environment, health, parts of information and communication technologies, research infrastructures, science in society, and social sciences and humanities (de två senare 12 mån embargo).

Länkar:

CERN

[CERN Publication Policy](#)

[CERN Open Access Policy](#)

European Commission FP7

[Frequently Asked Questions](#)

[Open Access Pilot in FP7 Policy](#)

European Research Council (ERC)

[Policy Guidance \(PDF\)](#)

Medical Research Council, UK (MRC)

[General guidance](#)

National Institutes of Health, US (NIH)

[General policy page](#)

[Policy FAQ](#)

[NIH Employee Guidance](#)

[NIH Data Sharing Policy](#)

Wellcome Trust, UK

[Policy information](#)

[Grant Conditions](#)

[Authors' FAQ](#)

[Joint RCUK position statement](#)

[Joint RCUK statement on funder acknowledgement](#)

[RIN Guidance on funder acknowledgement](#)

